


<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2022.3.6>
УДК 821.161.2-94Шевч.:7.032(521)-047.22

Олександр Боронь

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-1014-2219>
ovboron@gmail.com

ДЖЕРЕЛА ШЕВЧЕНКОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ З ЯПОНСЬКОЮ КУЛЬТУРОЮ (КОМЕНТАР ДО КІЛЬКОХ ЩОДЕННИКОВИХ ЗАПИСІВ)

Предмет дослідження у пропонованій статті — лектура Шевченка в аспекті його обізнаності з Японією. Чільною проблемою виступає пояснення змісту кількох щоденникових записів, у яких згадуються японці, «щось японське» і «японська комедія», що зумовило мету — з'ясувати коло друкованих джерел відомостей поета про Японію. У процесі дослідження використано традиційні засоби й методи літературного джерелознавства, а також метод філологічного прочитання. Ураховано напрацювання попередників, зокрема Леоніда Большакова і Миколи Сулими, до міркувань яких запропоновано кілька коректив. Автор статті вважає перспективним шляхом пошуку ретельний перегляд доведеної поетової лектури, зокрема періодики. Новизна статті полягає в тому, що в результаті такого підходу вперше обґрунтовано залучення до кола Шевченкового читання статті Євгенія Корша з циклу «Япония и японцы» (1852), яка, безперечно, була для засланця одним із присутніх джерел інформації про цю далекосхідну країну, її політичний устрій, культуру. Великий пасаж у статті Корша присвячено опису театру і, зокрема, крикливої декламації акторів, яка, ймовірно, запам'яталася Шевченкові.

Результати дослідження. Підтверджено міркування Миколи Сулими, що український поет був обізнаний із циклом опублікованих у «Морском сборнике» (1855) статей Івана Гончарова «Русские в Японии в конце 1853 и в начале 1854 годов», які пізніше увійшли до книжки нарисів «Фрегат “Паллада”». Водночас слід обережніше трактувати стилістичний вплив російського письменника. Шевченко, як і Гончаров, як і багато інших його сучасників, вживав слово «комедія» в описаних контекстах у суто побутовому значенні, а не в термінологічному. Ясна річ, у Шевченка йдеться не про японську лялькову комедію: він лексично поєднав лялькову виставу з комедією, ситуативно помітивши в архієрейській службі в Нижньому Новгороді «щось японське». Натомість вислів «японська комедія», схоже, справді з'явився під враженням від описів японського театру з його галасливими акторами, у якому, за переконанням поета, очевидно, не було гармонії та витонченості, що й дало підставу для порівняння з хресною ходою в московському Кремлі. У слововживанні в щоденнику, зокрема в порівняннях, Шевченко залишався доволі оригінальним, а часом, як у згадках про «японське», був суб'єктивним, що не дає змоги однозначно витлумачити ці записи.

Ключові слова: щоденник; коментар; тлумачення; коло читання; періодика.

Питання, із яких джерел Шевченко черпав інформацію про Японію, досі предметно не розглядалося (за одним винятком), тоді як його з'ясування дало би можливість переконливо витлумачити відповідні щоденникові записи, що, своєю чергою, визначило вибір методології дослідження — традиційні засоби й методи літературного джерелознавства, з одного боку, а з другого — метод філологічного прочитання в контексті отриманих відомостей.

Тарас Шевченко в щоденнику використав прикметники «японская», «японское», одного разу згадав японців, в іншому випадку негативно охарактеризував російського вельможу як «старого распутного японца». Сказане дає підстави припускати, що поет мав доволі виразне уявлення про Японію та її культуру.

Звернімося послідовно до обговорюваних записів у щоденнику. Під час вимушеного перебування

в Нижньому Новгороді Шевченко 3 жовтня 1857 року зауважив:

Русские люди, в том числе и нижегородцы, многим одолжились от европейцев и, между прочим, словом клуб. Но это слово совершенно не к лицу русскому человеку. Им бы лучше было одолжиться подобным словом, а оно, верно, существует в китайском языке, одолжиться бы у китайцев и японцев, если они отринули свое родное слово *посиделки*, удивительно верно изображающее русские дворянские сборища (2003b, с. 114).

У цих, сказати б, лінгвістичних міркуваннях японці разом із китайцями постають географічно і культурно далекими народами, у яких поет іронічно радить росіянам запозичувати слова, якщо вже вони нехтують свою питому лексику.

16 лютого 1858 року Шевченко відвідав Спасо-Преображенський собор (будівництво завершено 1834 року, храм підірвано 1929) у Нижньоновгородському кремлі:

...зашел в собор послушать архиерейских певчих. Странно, или это с непривычки, или оно так есть. Последнее вернее. В архиерейской службе с ее обстановкою и вообще в де[ко]рации мне показалось что-то тибетское или японское. И при этой кукольной комедии читается Евангелие. Самое подлое противуречие. (2003b, с. 154)

Таку ж нехить у поета викликала і великодня хресна хода в Москві, враження від якої він стисло записав до «Журналу» 22 березня 1858 року:

...отправился я домой с намерением приготовиться к ночному кремлевскому торжеству. Намерение мне не удалось. <...> в 11 часов я отправился в Кремль. Если бы я ничего не слышал прежде об этом византийско-староверском торжестве, то, может быть, оно бы на меня и произвело какое-нибудь впечатление, теперь же ровно никакого. Свету мало, звону много, крестный ход, точно вяземский пряник, движется в толпе. Отсутствие малейшей гармонии и ни тени изящного. И до которых пор продлится эта японская комедия? (2003b, с. 165)

Принагідно скажу, що Леонід Ушкалов пояснив: мова про пряники, якими славилось місто Вязьма Смоленської губернії (Шевченко, 2014, с. 379). Але сутність Шевченкового порівняння все ж залишається не надто зрозумілою. Можливо, поетові йшлося про невеликий розмір пряника, тобто хода виявилася майже непомітною в натовпі. Ймовірніше, утім, мова про те, що процесія зав'язла в юрмі, злилася з нею. У ті часи поширеним було прислів'я «Вязьма в пряниках увязла» (Даль, 1862, с. 361), яке, можливо, чув і поет.

В академічних зібраннях творів і в окремих виданнях Шевченкового щоденника «японское» та «японская комедия» переважно не коментувалися. Лише Леонід Большаков в авторському виданні щоденника припускав, що, назвавши великодню всенощну в Кремлі японською комедією, поет мав на увазі особливу значущість ритуалів і обрядів для азійських народів (Шевченко, 2001, с. 240).

Чи не вперше спробу дати переконливе тлумачення цих записів зробив Микола Сулима, стверджуючи, що про японський театр Шевченко міг дізнатися з друкованих джерел (2019, с. 176). Не можу погодитися хіба з тим, що поет буцімто звернувся передовсім до виданих у Франції книжок, до чого його спонукало франкомовне видання шеститомної праці Едварда Гіббона «Історія занепаду та загибелі Римської імперії»,

згадане в повісті «Художник» (Шевченко, 2003а, с. 157). Шевченко французькою, як доведено, не читав (Боронь, 2022, с. 31–37).

Ще одним імовірним джерелом обізнаності з японським театром дослідник вважає (Сулима, 2019, с. 177) назване в тій самій повісті російськомовне видання «Всеобщее путешествие вокруг света» французького мореплавця Жуля Себастьяна Дюмон-Дюрвіля. Можливо, йшлося про московське видання Миколи Полевого (1835–1837, ч. 1–9, незакінчене) або петербурзьке Адольфа Плюшара (1836–1837, ч. 1–4, незакінчене, переклад Олександра Башуцького), хоч існували й інші публікації (С.-Петербург, 1843, ч. 1–4; 1850, ч. 1–10). Проте Шевченко не конче мав прочитати працю Дюмон-Дюрвіля, він міг знати про її існування з бібліографічної хроніки, приміром, у журналі «Отечественные записки» (Путешествие, 1844), за яким стежив, чи вже на засланні дізнатися про появу адаптованого для дітей скороченого видання — з журналу «Современник» (Библиотека, 1850). У кожному разі варто навести з праці Дюмон-Дюрвіля опис декорацій японського театру:

На сцене являються дома, мосты, сады, фонтаны, горы, леса, и иногда обольщение глаз бывает превосходно. Сцена изменяется в виду зрителей. В каждой пьесе непременно должно быть двенадцать действующих лиц, мужчин и женщин. Актрисы принадлежат в японской вольнице, но актерами бывают нередко молодые люди хороших семейств, играющие по охоте. Пьесы театральные состоят из любовных походов героических времен, но есть и трагические драмы, где развязку составляет яд и кинжал. Содержание всегда берется в старинных летописях. Едва зрители увлекутся состраданием, является смешное лицо, вроде итальянского арлекина, начинает шутить и превращает слезы в громкий хохот. Пляски обыкновенно начинают и заключают каждое сценическое представление. (1836, с. 411–412)

Цитата, втім, не надто прояснює зміст Шевченкових щоденникових записів.

Дошукуючись джерел поетових уявлень про Японію, М. Сулима нагадує про російські видання початку XIX ст. з описами Японії, авторами яких були переважно військові, що стикалися з японцями. Серед цих видань науковець вирізняє книжку «Записки Василия Михайловича Головнина в плену у японцев в 1811, 1812 и 1815 годах» (Головнин, 1851), де в третій частині, що має підзаголовок «Замечания о японском государстве и народе», міститься опис театру. Дослідник наводить звідти великі уривки (Сулима, 2019, с. 177–178). Щоправда, автор опису жодної японської вистави не бачив. Уперше працю Головнина видано ще 1816 року (Головнин, 1816). М. Сулима доходить висновку, що цей опис японського театру

може свідчити про перегук зі щоденниковим фрагментом, у якому згадується «японська лялькова комедія» (2019, с. 178).

Водночас суто формально неможливо довести, що Шевченко читав це видання, перебуваючи на засланні, де гостро потерпав від книжкового голоду. Перспективнішим шляхом пошуку видається ретельний перегляд доведеної поетової лектури, зокрема періодики. Мені здається, існує реальна можливість увести до кола публікацій, із якими Шевченко справді був обізнаний, одну зі статей про Японію в журналі «Современник». У грудневому числі за 1852 рік уміщено четверту статтю перекладача і журналіста Євгенія Корша з циклу «Япония и японцы» (Корш, 1852), що її засланець мав би прочитати. Попередні статті вийшли, відповідно, у вересні, жовтні та листопаді. Поетову ознайомленість із дванадцятим номером мені вже доводилося обґрунтовувати (Боронь, 2017, с. 216–217). Дозволю собі, розширивши, повторити деякі аргументи.

«Воспоминания меня убаюкали, я сладко заснул. И видел во сне Новгород-Северский (вероятно, вследствие недавнего чтения “Алексея Однорога”», — записав до щоденника Шевченко 11 липня 1857 року (2003b, с. 50–51). Нагадаю, що роман Пантелеймона Куліша опубліковано в тому ж дванадцятому числі «Современника» за 1852 рік і першому-другому номерах за рік наступний (Кулеш, 1852, 1853). Чи міг поет ознайомитися з романом за окремим виданням? Олесь Федорук (2013, с. 44) звернув увагу на запис Осипа Бодяньського в щоденнику від 11 червня 1853 року:

Вечером Адриан Ф. Головачев, уехавший на Урал в первых числах мая поспешно и потому не могший, по обещанию, побывать у меня ещё раз, прислал своего младшего брата, которому и вручены были некоторые книги, назначенные для подарка Т. Г. Ш. Это — несколько отисков из «Чтений в Обществе истории и древностей российских» да сочинения М. Н. (Бодянский, 2006, с. 93)

Шевченко, як відомо, ці книжки отримав, бо подякував у листі до Осипа Бодяньського від 1 травня 1854 року: «Спасибі тобі, друже мій милостивий, за летописи, получив я їх от Головачева, всі до одной, і тепер собі здоров прочитую потрохи» (2003с, с. 79). «Сочинения М. Н.» (тобто «Николая М.»), як вказує О. Федорук, — це, поза сумнівом, твори Пантелеймона Куліша, опубліковані в «Современнике» і видрукувані відбитками навесні 1853 року: роман «Алексей Однорог» і повісті «Воспоминания детства» (2013, с. 44–45). Подяку О. Бодяньському лише за літописи міг зумовити ситуативний контекст листа, у якому поет просив надіслати ще й літопис Самійла Величка. «Чи обидві Кулішеві книжки Бодяньський передав Шевченкові, — міркує О. Федорук, — чи

лише одну з них (у такому разі — “Воспоминания детства”, оскільки вони містили дві Кулішеві повісті: у щоденниковому записі Бодяньського йшлося ж бо про “сочинения”) — не відомо» (2013, с. 45).

У Шевченковій щоденниковій нотатці від 11 липня 1857 року вирішальною деталлю для розв’язку питання є сон як наслідок саме «недавнього читання» Кулішевого роману, тобто він не ознайомився із твором ані в 1852–1853 роках (коли його було опубліковано в «Современнике»), ані пізніше в проміжку після 11 червня 1853 — до 1 травня 1854 року, коли згаданий твір разом із літописами мав би переслати Головачов. Очевидно, той не передав твори Куліша, тому засланець і дякував лише за літописи. Зі сказаного логічно випливає, що тільки в липні 1857 року до Новопетровського укріплення, можливо, потрапили номери «Современника» з романом «Алексей Однорог», зокрема й грудневий за 1852 рік, у якому вміщено вже згадану статтю Є. Корша.

Наведу із цієї статті вимушено великий уривок про японські вистави та специфічну декламацію акторів:

В их героических драмах жажда мщенья является обыкновенно источником действий, которым наиболее сочувствует и рукоплещет тамошняя публика, и в самом деле, почти неразлучно с этой жаждой видите вы всегда самое доблестное мужество или по крайней мере самую непоколебимую отвагу. Кровавые насилия, мучения, пытки, — все это воспроизводится на сцене с потрясающим правдоподобием. Японцы не охотники до трех единств: одна и та же драма представляет рождение, жизнь и смерть героя, следит за ним в его странствованиях по морю и по суку и провождает его даже с земли на небо, если герой пьеса принадлежит к божествам или возводится на эту высокую чреду за свои подвиги. Эти драмы или, пожалуй, мелодрамы, потому что они декламируются нараспев и сопровождаются очень громким оркестром, разделены, подобно нашим, на действия и явления и обыкновенно снабжены прологом, в котором обозначен весь план пьесы, но нет ни малейшего намека на исход, чтобы зритель оставался до конца в напряженном ожидании. Каждая драма перемежается интермедиями, состоящими из плясок или фарсов; уверяют даже, будто нередко две или три пьесы даются таким образом, что каждое действие одной сменяется действием другой или третьей. Тогда японские театралы, явившиеся затем, чтобы видеть какую-нибудь одну любимую их пьесу, обыкновенно выходят при начатии другой и пользуются этим временем, чтобы покурить, выпить саки и побеседовать, а потом опять возвращаются в театр досмотреть интересное их представление. Обычай

этот кажется здесь тем естественнее, что спектакль длится иногда большую часть дня. Японские дамы, у которых инстинкт кокетства развит по крайней мере настолько же, как и у европейцев, пользуются продолжительностью представлений для выставки на показ всей роскоши и затей своего туалета: являясь в театр с горничными и с целыми запасами нарядов, они, в течение вечера, переодеваются по несколько раз.

Театры значительных городов, каков, например, Осака, обширно и великолепно устроены. В большом оосакском театре есть, кроме партера, три яруса прекрасно убранных лож; костюмы и обстановка превосходные, но, к сожалению, живопись и расположение декораций обличают совершенное невежество японцев в правилах перспективы, которые, впрочем, чужды всем обывателям Востока вообще. Несмотря на нечто схожее с нашими спектаклями, зала японского театра, в день представления, является в совершенно оригинальном виде: каждый зритель сидит на мате, за который он заплатил при входе в театр и на который подают тему тут же разные закуски и прохладительные...

Японские актеры считают натянутую, иступленную декламацию за сущность своего искусства. Мало сказать, что они чрезмерно возвышают голос; совершенство декламации заключается для них в каком-то продолжительном страстном взвизгивании, которое тянется иногда целые четверть часа. Первостепенным артистом признается тот, кто обладает способностью олицетворять разнообразные характеры, кто может занимать по несколько ролей в одной и той же пьесе; и, конечно, при малом числе лиц, обыкновенно являющихся вместе на японской сцене, здесь это гораздо удобнее, нежели у нас. Верх торжества японских и китайских актеров составляет мимическая сторона их искусства. Они великие мастера изображать постепенное развитие некоторых страстей и, в этом отношении, часто превосходят все ожидания европейцев. (Корш, 1852, с. 92–94)

Як на мене, цей фрагмент суттєво наближає до розуміння поетових записів. Особливу значущість тут мають враження від крикливої декламції, яка, припускаю, запам'яталася Шевченкові. Не слід забувати, крім того, що у своєму огляді Є. Корш з-поміж інших праць спирався також на В. Головніна, тому нехай і в опосередкованій формі, але Шевченко, дуже ймовірно, таки знав його книжку. Відповідно, припущення М. Сулими дістає ще одне підтвердження. Друге видання В. Головніна «Современник» рецензував у листопадовому числі за 1851 рік (Гаевский, 1851), але в нас немає доказів, що поет читав цю книжку журналу.

Абсолютну рацію має М. Сулима (2019, с. 178–179) й тоді, коли зараховує до Шевченкових можливих джерел інформації про японський театр нариси Івана Гончарова «Фрегат “Паллада”» (окреме видання — 1858 року). Попередньо вони друкувалися в різних періодичних виданнях, зокрема три статті під назвою «Русские в Японии в конце 1853 и в начале 1854 годов» опубліковано в «Морском сборнике» впродовж 1855 року (№№ 5, 6, 9–11), а цей журнал саме в тому році Шевченко достеменно читав, повідомлення з першого номера, як відомо, навіть стало імпульсом до написання повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» (див. докладно: Боронь, 2017, с. 165–173). М. Сулима цитує з нарису кілька пасажів, акцентуючи в них на висловах «с комической важностью», «это если не комедия, то балет в восточном вкусе, во всяком случае спектакль, представленный для нас», «фарфоровые куклы», згадує про вигук «комедия с этими японцами», що, на його думку, сумарно могли перетворитися в Шевченковій уяві на «кукольную комедию», «японскую комедию» і в такому вигляді потрапити до щоденника. Треба, однак, уточнити, що М. Сулима покликається за сучасним виданням на пізніший текст (Гончаров, 1986), адже автор працював над твором тривалий час (див. відповідні цитати за новітнім академічним виданням: Гончаров, 1997, с. 362, 390). Натомість у першому друці в «Морском сборнике» немає порівняння «как фарфоровые куклы» (Гончаров, 1855, с. 72; див. також розділ рукописних редакцій і варіантів: Гончаров, 2000, с. 267).

Тож до Шевченкової лектури треба в повному обсязі зарахувати подорожній нарис І. Гончарова «Русские в Японии в конце 1853 и в начале 1854 годов» із «Морского сборника». Водночас слід обережніше трактувати стилістичний вплив російського письменника. Шевченко, як Гончаров і багато інших їхніх сучасників, вживав слово «комедія» в описаних контекстах у сучасному побутовому значенні, а не термінологічному. Ясна річ, мова не про японську лялькову комедію: поет лексично поєднав лялькову виставу з комедією, суб'єктивно помітивши в архієрейській службі «что-то <...> японское». Натомість вислів «японская комедия», схоже, справді постав під враженням від описів японського театру з його галасливими акторами, у якому, за переконанням поета, очевидно, не було гармонії та витонченості, що й стало підставою для порівняння з хресною ходою в Кремлі. Утім суб'єктивно авторське слововживання навряд чи коли-небудь вдасться остаточно переконливо пояснити.

1 березня 1858 року Шевченко в Нижньому Новгороді зазначив у щоденнику: «На имя здешнего губернатора от министра внутренних дел получена бумага о дозволении проживать мне в Петербурге, но все [е]ще под надзором полиции. Это работа старого распутного японца Адлерберга» (2003b, с. 159). Мова про міністра

імператорського двору Володимира Адлерберга. Зрозуміло, ім'я в різних виданнях прокоментовано, однак, здається, тільки Л. Большаков, докладно розтлумачивши, чому щодо міністра вжито епітет «розпутний», зробив також спробу пояснити слово «японець» на його адресу: у зв'язку із зовнішністю ненависної поетові людини, яку той міг бачити в Петербурзі (Шевченко, 2001, с. 224). Натомість набагато раніше Сергій Шестериков визнавав неспроможність такого припущення: «Какой намек скрыт в названии “распутный японец”, которое Шевченко дает Адлербергу, — непонятно; во всяком случае это намек не на наружность влиятельного “царского друга”» (Шевченко, 1931, с. 384). Справді, годі помітити бодай щось японське в рисах обличчя В. Адлерберга хоча б за олійним портретом пензля Франца Крюгера 1851 року (зберігається в Ермітажі). Свого часу В. Адлерберг керував виконанням царського наказу про Шевченкове заслання. Мабуть, поет на основі прочитаних матеріалів про Японію склав своє уявлення про японського чиновника високого рангу, яке ситуативно переніс на близького до Миколи І урядовця.

Отже, до кола Шевченкового читання слід додати статтю Є. Корша із циклу «Япония и японцы» (1852), яка, безперечно, була для заслання одним із присутніх джерел відомостей про Японію, її політичний устрій і культуру. Підтверджено міркування М. Сулими, що Шевченко був обізнаний із циклом опублікованих у «Морском сборнике» (1855) статей І. Гончарова «Русские в Японии в конце 1853 и в начале 1854 годов», які пізніше увійшли до книжки нарисів «Фрегат “Паллада”». Ці та, можливо, інші публікації, ознайомленість Шевченка з якими поки не доведено, вплинули на його уявлення про далеку східну країну. Водночас неможливо простежити буквальну стилістичну залежність поета від цих джерел: у слововживанні в щоденнику, зокрема в порівняннях, він залишався доволі оригінальним, а часом, як у згаданому про «японське», гранично суб'єктивним, що не дає також змоги однозначно витлумачити ці записи.

Покликання

- Библиотека путешественников для маленьких читателей. Путешествие вокруг света Дюмон-Дюрвиля [...]. Спб. 1850 (1850). *Современник*, XXII, 8, 45.
- Бодянский, О. (2006). *Дневник, 1852–1857*, предисл., подгот. текста, подбор ил. и коммент. Т. А. Медовичевой. Русский мир; Жизнь и мысль.
- Боронь, О. (2017). *Спадщина Кобзаря Дармограя: джерела, типологія та інтертекст Шевченкових повістей*. Критика.
- Боронь, О. (2022). Чи знав Тарас Шевченко французьку мову? У О. Боронь, *Ніже тії коми... Студії над Шевченковою творчістю* (с. 31–37). Критика.
- [Гаевский, В.] (1851). Записки Василия Михайловича Головина в плену у японцев [...]. Спб. 1851. Записки флота капитана Рикорда [...]. *Современник*, XXX, 11, 1–22.
- Головнин, В. (1851). *Записки Василия Михайловича Головина в плену у японцев в 1811, 1812 и 1813 годах и жизнеописание автора*. Ч. 1–3. Тип. Н. Греча.
- Головнин, В. (1816). *Записки флота капитана Головина о приключениях его в плену у японцев. В 1811, 1812 и 1813 годах. С приобщением замечаний его о Японском государстве и народе*. Ч. 1–3. В Морской типографии.

- Гончаров, И. (1997). *Полное собрание сочинений и писем в 20 томах: Т. 2. Фрегат «Паллада». Очерки путешествия в двух томах*. Наука.
- Гончаров, И. (2000). *Полное собрание сочинений и писем в 20 томах: Т. 3. Фрегат «Паллада». Материалы путешествия. Очерки. Предисловия. Офиц. документы экспедиции*. Наука.
- Гончаров, И. (1855). Русские в Японии в конце 1853 и в начале 1854 годов. Статья I. *Морской сборник*, XVIII, 9, 14–85.
- Гончаров, И. (1886). *Фрегат «Паллада». Очерки путешествия в двух томах*. Наука.
- Даль, В. (1862). *Пословицы русского народа. Сб. пословиц, поговорок, речений, присловий, чистоговорок, прибауток, загадок, поверий и проч.* Имп. О-во истории и древностей рос. при Моск. ун-те.
- Дюмон-Дюрвиль, Ж. С. С. (1836). *Всеобщее путешествие вокруг света*. Ч. 4. В типографии Августа Семена, при Императорской Медико-хирургической академии.
- Корш, Е. (1852). Япония и японцы. Статья четвертая и последняя. *Современник*, XXXVI, 12, 87–106.
- [Кулеш, П.] Николай М. (1852). Алексей Однорог. *Современник*, XXXVI, 12, 61–140; (1853). XXXVII, 1, 9–78; 2, 161–224.
- Сулима, М. (2019). До тлумачення кількох щоденникових записів Тараса Шевченка. У *Художній світ Тараса Шевченка і сучасність. Збірник праць Всеукраїнської (40-ї) наукової шевченківської конференції* (с. 173–180). Видавець Чабаненко Ю. А.
- Путешествие вокруг света [...]. Изд. под руководством Дюмон-Дюрвиля [...]. Спб., 1843. [...] (1844). *Отечественные записки*, XXXIII, 4, 64–66.
- Федорук, О. (2013). Стаття Володимира Міяковського про генезу Шевченкового псевдоніма Кобзар Дармограй. *Слово і Час*, 1, 42–45.
- Шевченко, Т. (1931). *Дневник*. Предисловие А. Старчакова, редакция, вступительная статья и примечания С. П. Шестерикова. Academia.
- Шевченко, Т. (2001). *Дневник*. С комментариями Л. Н. Большакова. Оренбургская губерния.
- Шевченко, Т. (2003а). *Повне зібрання творів у 12 томах: Т. 4. Повісті*. Наукова думка.
- Шевченко, Т. (2003б). *Повне зібрання творів у 12 томах: Т. 5. Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості*. Наукова думка.
- Шевченко, Т. (2003с). *Повне зібрання творів у 12 томах: Т. 6. Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю*. Наукова думка.
- Шевченко, Т. (2014). *Щоденник*. Передмова та примітки Леоніда Ушкалова. Видавець Савчук О. О.

References (translated and transliterated)

- Библиотека путешественников для маленьких читателей. Путешествие вокруг света Дюмон-Дюрвиля [...]. Спб. 1850 (1850) [Travel library for young readers. Dumont d'Urville's trip around the world [...]. St. Petersburg, 1850]. *Sovremennik*, XXII, 8, 45.
- Bodyanskiy, O. M. (2006). *Dnevnik, 1852–1857* [The Diary]. Russkiy mir; Zhizn i mysl.
- Boron, O. (2017). Spadshchyna Kobzaria Darmohraia: dzherela, typolohiia ta intertekst Shevchenkovykh povistei [The Legacy of Kobzar Darmohrai. Sources, Typology and Intertexts in Shevchenko's Prose]. Krytyka.
- Boron, O. (2022). Chy znava Taras Shevchenko frantsuzku movu? [Could Taras Shevchenko speak french?] In: Boron, O. *Nizhe tii komu... Studii nad Shevchenkovoiu tvorchistiu* [Don't Miss Even a Comma... Studies on Shevchenko]. Krytyka, 31–37.
- Dal, V. I. (1862). *Poslovitsy russkogo naroda. Sb. poslovits, pogovorok, recheniy, prisloviy, chistogovorok, pribautok, zagadok, poveriy i proch.* [Proverbs of the Russian people. Collection of proverbs, sayings, replicas, household words, tongue-twisters, jokes, riddles, beliefs, etc.]. Imp. O-vo istorii i drevnostey ros. pri Mosk. un-te.
- Dyumon-Dyurvil, Zh. S. S. (1836). *Vseobshchee puteshestvie vokrug sveta* [Universal trip around the world]. Part 4. V tipografii Avgusta Semena, pri Imperatorskoy Mediko-khirurgicheskoy akademii.
- Fedoruk, O. (2013). Stattia Volodymyra Miiakovskoho pro henezu Shevchenkovoho psevdonima Kobzar Darmohrai [Volodymyr Miyakovsky's article on the genesis of Shevchenko's pseudonym Kobzar Darmohray]. *Slovo i Chas*, 1, 42–45.
- [Gaevskiy, V. P.] (1851). Zapiski Vasiliya Mikhaylovicha Golovnina v plenu u yapontsev [...]. Спб. 1851. Zapiski flota kapitana Rikorda

- [...]. Spb. 1851 [Notes of Vasily Mikhailovich Golovnin in Japanese captivity [...]. St. Petersburg. 1851. Captain Ricord's Fleet Notes [...]. St. Petersburg. 1851]. *Sovremennik*, XXX, 11, 1–22.
- Golovnin, V. M. (1816). *Zapiski flota kapitana Golovnina o priklucheniakh ego v plenu u yaponsev. V 1811, 1812 i 1813 godakh. S priobshcheniem zamechaniy ego o Yaponskom gosudarstve i narode* [Fleet Captain Golovnin's notes about his adventures in Japanese captivity in 1811, 1812 and 1813. With the addition of his comments about the Japanese state and the people]. V Morskoy tipografii.
- Golovnin, V. M. (1851). *Zapiski Vasiliya Mikhaylovicha Golovnina v plenu u yaponsev v 1811, 1812 i 1813 godakh i zhizneopisanie avtora* [Fleet Captain Golovnin's notes about his adventures in Japanese captivity in 1811, 1812 and 1813]. Tip. N. Grecha.
- Goncharov, I. (1855). Russkie v Yaponii v kontse 1853 i v nachale 1854 godov. Statya I [Russians in Japan at the end of 1853 and at the beginning of 1854. Article I]. *Morskoy sbornik*, XVIII, 9, 14–85.
- Goncharov, I. A. (1986). *Fregat «Pallada». Ocherki puteshestviya v dvukh tomakh* [Frigate 'Pallada.' Voyage essays in two volumes]. Nauka.
- Goncharov, I. A. (1997). *Polnoe sobranie sochineniy i pisem v 20 tomakh. T. 2. Fregat «Pallada». Ocherki puteshestviya v dvukh tomakh* [Complete works and letters in 20 volumes. Vol. 2. Frigate 'Pallada.' Voyage essays in two volumes.]. Nauka.
- Goncharov, I. A. (2000). *Polnoe sobranie sochineniy i pisem v 20 tomakh. T. 3. Fregat «Pallada». Materialy puteshestviya. Ocherki. Predisloviya. Ofits. dokumenty ekspeditsii* [Complete works and letters in 20 volumes. Vol. 3. Frigate 'Pallada': Voyage materials. Essays. Introductions. Official expedition documents]. Nauka.
- Korsh, Ye. F. (1852). Yaponiya i yapontsy. Statya chetvertaya i poslednyaya [Japan and the Japanese. Article four and the last one]. *Sovremennik*, XXXVI, 12, 87–106.
- [Kulesh, P.] Nikolay M. (1852). Aleksey Odnorog. *Sovremennik*, XXXVI, 12, 61–140; (1853). XXXVII, 1, 9–78; 2, 161–224.
- Puteshestvie vokrug sveta [...]. Izd. pod rukovodstvom Dyumon-Dyurvilya [...]. Spb., 1843. [...] (1844) [Trip around the world [...]. Ed. directed by Dumont d'Urville [...]. St. Petersburg. 1843. [...]. *Otechestvennyye zapiski*, XXXIII, 4, 64–66.
- Shevchenko, T. (1931). *Dnevnik* [The Diary]. Academia.
- Shevchenko, T. (2001). *Dnevnik* [The Diary]. Orenburgskaya guberniya.
- Shevchenko, T. (2014). Shchodennyk [The Diary]. Savchuk O. O.
- Shevchenko, T. H. (2003a). Povne zibrannia tvoriv u 12 tomakh. T. 4. Povisti [Complete works in 12 volumes. Vol. 4. Stories.]. Naukova dumka.
- Shevchenko, T. H. (2003b). Povne zibrannia tvoriv u 12 tomakh. T. 5. Shchodennyk. Avtobiohrafii. Statti. Arkheolohichni notatky. «Bukvar yuzhnorusskyi». Zapysy narodnoi tvorchosti [Complete works in 12 volumes. Vol. 5. Diary. Autobiography. Articles. Archaeological notes. 'South Russian Primer.' Records of folk art]. Naukova dumka.
- Shevchenko, T. H. (2003c). Povne zibrannia tvoriv u 12 tomakh. T. 6. Lysty. Darchi ta vlasnytski napsy. Dokumenty, skladeni T. Shevchenkom abo za yoho uchastii [Complete works in 12 volumes. Vol. 6. Letters. Gift and ownership inscriptions. Documents drawn up by T. Shevchenko or with his participation]. Naukova dumka.
- Sulyma, M. (2019). Do tlumachennia kilkokh shchodennykovykh zapysiv Tarasa Shevchenka [To the interpretation of several Taras Shevchenko's diary entries]. In: Khudozhnii svit Tarasa Shevchenka i suchasnist. Vydavets Chabanenko Yu. A., 173–180.

Oleksandr Boron

Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine, Ukraine

SOURCES OF SHEVCHENKO'S ACQUAINTANCE WITH JAPANESE CULTURE (A COMMENT ON SEVERAL DIARY ENTRIES)

The research subject of the offered article is Shevchenko's scope of reading in the aspect of his awareness of Japan. The main problem is to clarify the content of Shevchenko's diary entries, in which the Japanese, "something Japanese", and "Japanese comedy" are mentioned. Thus the goal was set to find out the range of printed sources of the poet's knowledge about Japan. In the course of the research, traditional means and methods of literary source studies as well as the method of philological reading were used. The works of his predecessors, in particular of Leonid Bolshakov and Mykola Sulyma, are taken into account, and several corrections are proposed to their reasoning. The author of the article considers a thorough review of proven poetic lectures, in particular periodicals, as a promising way of searching. The novelty of the article lies in the fact that as a result of such an approach, for the first time it is justified that Shevchenko's scope of reading included Yevgeniy Korsh's article from the series *Japan and the Japanese* (1852), which undoubtedly became one of the principal sources of information about this Far East country, its political system and culture, for the exile. A large passage in Korsh's article is devoted to the description of theatre and, in particular, the loud declamation of the actors, which was probably remembered by Shevchenko.

The results of the research are as follows. The article confirms Mykola Sulyma's reasoning, that the Ukrainian poet was familiar with *Russians in Japan at the end of 1853 and at the beginning of 1854*, and the series of articles by Ivan Goncharov published in *Morskoi Sbornik* (1855), which were later included in the book of essays *Frigate 'Pallada'*. At the same time, the stylistic influence of the Russian writer should be interpreted more carefully. Shevchenko, like Goncharov and many of their contemporaries, used the word "comedy" in the mentioned contexts in a purely everyday sense, and not in a terminological one. It is clear that Shevchenko did not mean Japanese puppet comedy: he lexically combined a puppet show with a comedy, occasionally noticing "something Japanese" in the bishop's service in Nizhny Novgorod. Meanwhile, the expression "Japanese comedy" seems to have really been inspired by descriptions of the Japanese theatre with its noisy actors, which, according to the poet, apparently lacked harmony and grace, which became the basis for the comparison with the religious procession in the Kremlin in Moscow. In the use of words in his diary, particularly in the comparisons, Shevchenko remained quite original, and sometimes, as is the case with the mentions of "Japanese", he was subjective, which prevents one from interpreting these entries unambiguously.

Keywords: diary; comment; interpretation; scope of reading; periodicals.